

De
Openbaring van Johannes
verantwoord lezen

Een inleiding op het boek Openbaring van Johannes
Ds. Michiel Vastenhout

Bijbelkring hervormde gemeente Eethen en Drongelen
2016-2017

1) Inleiding

a) Verantwoord lezen

Het is van groot belang om de Openbaring van Johannes op een verantwoorde wijze te lezen. Want 'hoe iemand de Openbaring leest, onderwijst en bepreekt kan een grote impact hebben op het emotionele, geestelijke en zelfs fysieke en economische welzijn van diegene, of van andere personen.' (Gorman) Daarom zeggen we met Openbaring 1 vers 3: 'Gelukkig is wie dit voorleest en gelukkig zijn zij die deze profetie horen ... op verantwoorde wijze!'

Het bestaan van een verantwoorde wijze van lezen veronderstelt dat er ook leeswijzen zijn die minder juist zijn dan andere, en dat er zelfs leeswijzen bestaan die bepaald niet christelijk zijn. Dat zijn onjuiste en onverantwoorde manieren van lezen.

Wat is dan een 'verantwoorde leeswijze'? Zo'n leeswijze houdt rekening met

- 1) de oorspronkelijke historische situatie waarin het boek geschreven is.
- 2) de literaire vorm waarin het boek gegoten is (het genre).
- 3) de relatie die het boek heeft met andere passages uit het Oude en Nieuwe Testament.
- 4) het (positieve of negatieve) effect van het boek op mensen in hun leven als christen.

Daarbij is het belangrijk om andere interpretaties van de Openbaring te kennen, die in andere tijden of op andere plaatsen hun neerslag vonden in preken, boeken, radioprogramma's, films of muziek. Het doel ervan is te weten te komen wat er geloofd wordt rond het boek Openbaring, om zo te kunnen onderscheiden tussen verantwoorde en onverantwoorde leeswijzen. Verantwoorde leeswijzen kunnen ons uiteraard verrijken.

Kortom: Het gaat erom de Openbaring te lezen als een boodschap van God voor de 21^e eeuw. Een boodschap die analoog is aan de boodschap die God had voor de gelovigen in Asia in de 1^e eeuw. We moeten er ons rekenschap van geven hoe het boek zowel goede als slechte effecten heeft gehad in de wereld. De boeiende vraag is hoe de boodschap van dit boek ons zou kunnen raken, vooral in onze roeping om deel te nemen in Gods grote plan met zijn wereld, namelijk de missie van God.

b) Kernpunten

Het boek Openbaring dient dus op een verantwoorde wijze gelezen te worden. Maar wat betekent dit concreet?

- 1) De Openbaring gaat over de levende Christus, en niet over de antichrist.
- 2) Het gaat niet om een opname *uit* deze wereld, maar om trouwe navolging van Christus *in* deze wereld.

Over punt 1: Christus. (Zie Openbaring 1:1) De hoofdpersoon is Jezus de Messias. We lezen christocentrisch, en niet 'beestcentrisch'. We lezen dus het boek Openbaring om meer over Jezus Christus te weten te komen. Dit boek toont Hem als:

- 1) De trouwe getuige.
- 2) Hij die aanwezig is, die wandelt te midden van de gemeenschappen van zijn volgelingen. Hij spreekt woorden van troost én aansporing door zijn Geest.
- 3) Het Lam dat geslacht werd, maar die nu met God de Schepper regeert en aanbeden wordt.
- 4) Hij die komt om Gods plannen te voltooien. Hij zal met God regeren te midden van zijn volk op de nieuwe hemel en aarde.

Over punt 2: navolging. Het boek spreekt over het trouw zijn aan God, in een leven dat gespitst is op wat de Geest zegt. Dit krijgt gestalte in het navolgen van Jezus, vooral in een leven dat:

- 1) getuigt van God wanneer dat van ons gevraagd wordt.
- 2) ingaat tegen de norm waar het evangelie dat van ons vraagt.
- 3) gestempeld wordt door aanbidding, zowel binnen als buiten de kerk.
- 4) getekend wordt door de hoop op de doorbraak van God koninkrijk.

2) De literaire vorm (genre) van het boek Openbaring

Kennis van het genre van een geschrift is wezenlijk om het goed te kunnen begrijpen. Iemand die een liefdesbrief leest alsof het de krant is, mist het punt. Net als iemand die een telefoonboek leest als een roman. Dit punt over het genre is één van de belangrijkste oorzaken van de moeite die veel christenen hebben om het boek Openbaring goed te begrijpen. De literaire vorm is namelijk behoorlijk complex, en ons deels nauwelijks meer vertrouwd. Er zijn drie elementen die van belang zijn om het genre van de Openbaring in beeld te brengen. 1) De apocalyptiek, 2) de profetie en 3) de brief. Onze conclusie zal zijn dat het boek Openbaring een 'apocalyptische profetie is, in de vorm van een brief'.

a) *Element 1: Apocalyptiek*

Dit is een literair genre in zowel het Jodendom als het Christendom (bijv. in Daniël 7-12 en Marcus 13). Het wil een wereldbeschouwing uitdrukken: een manier om naar de wereld waarin je leeft te kijken, en daarin je weg te zoeken. Eerst kijken we naar deze wereldbeschouwing. Daarna naar de literaire kenmerken van het genre.

Apocalyptiek als wereldbeschouwing

De functie van de apocalyptiek is: het ondersteunen van het volk van God in tijden van crisis, moeilijkheden en onderdrukking. In de houding die het uitdrukt zit een gevoel van wanhoop over de huidige toestand in de wereld. De wereld houdt het niet langer vol. Het zijn crisistijden. Maar het is de troost, de hoop en de vaste overtuiging van de apocalyptiek dat dit alles niet het laatste woord heeft! Het is het einde niet. Want God grijpt in om zijn volk en zijn schepping te redden. Vanuit de hemel grijpt Hij reddend in op aarde. In de moeite openbaart God zich. Daarom moet het volk van God op Hem vertrouwen, in het geloof dat Hij de wereld in zijn hand heeft en houdt. Vroeger, maar ook nu. En dus biedt en wekt de apocalyptische literatuur hoop en vertrouwen. Ook spoort het Gods volk aan om trouw te blijven te midden van de moeilijke omstandigheden. Tegelijk geeft het ook een stevige kritiek op de onderdrukkers, de machten van het kwaad.

En dus verwacht de apocalyptiek niet zozeer het einde van de wereld, maar het einde van de onderdrukkende machten, terwijl het vertrouwen wordt gesteld op Gods reddende ingrijpen. Maar die hoop is niet gemakkelijk! Want waar is God? Er wordt een grote afstand ervaren tussen hemel en aarde. Er is sprake van dualiteiten:

- 1) Kosmisch: er zijn in het universum twee tegengestelde machten aan het werk. God versus de duivel.
- 2) Dit gevecht 'incarneert' zich in een strijd tussen goed en kwaad op aarde, in een tegenstelling tussen de kinderen van het Licht en die van de Duisternis.

- 3) Daarom wordt er van ieder mens gevraagd aan wiens kant hij of zij staat. Bij de goeden of bij de kwaden. In dat licht is de ethiek, de aansporing hoe te leven enorm belangrijk in de apocalyptiek. Er wordt een beslissing gevraagd.
- 4) Tenslotte is er nog een dualiteit aan de orde tussen de twee tijdperken in de geschiedenis. De 'huidige tijd' en de 'toekomstige tijd'. De 'huidige tijd' wordt gekenmerkt door slechtheid, onrecht, onderdrukking en vervolging. De 'toekomstige tijd' door goedheid, gerechtigheid en vrede. Het is precies de ervaring van de 'huidige tijd' die bij het volk van God het gevoel van wanhoop en pessimisme kan oproepen. Een menselijke oplossing is niet meer voorhanden. De redding komt van God.

Om dit alles is een kernwoord in de apocalyptiek het woord 'transcendentie': dat betekent 'de wereld zien door de ogen van God'. Vanuit de hemelse werkelijkheid (die ons laat zien hoe de dingen zouden *moeten* zijn) overzien we het *geheel* van de geschiedenis (verleden, heden en toekomst; en dus niet alleen de toekomst!) in een ander licht, het licht van God.

Daarom is het doel van de Openbaring dus niet het kennen van de toekomst. Dat kennen we, want het is het doorbreken van Gods Koninkrijk! Het doel is dat de gelovige standhoudt in het heden, in de 'huidige tijd'. De problemen van vandaag worden in een ander licht gezet. De richting van de geschiedenis is zeker. Het Koninkrijk van God komt op ons toe. In het christelijk geloof (en dus ook in de christelijke apocalyptiek) is deze sterke overtuiging gebaseerd op het geloof dat dit Koninkrijk in Christus al gekomen *is*. Daarom is de opstanding het vertrekpunt voor de christelijke apocalyptiek. Die geeft hoop. Het is *die* tijd die nabij gekomen is (Openbaring 1:3). En dus heeft het pessimisme niet het laatste woord. Er is optimisme, vanwege de zekere overwinning van God.

Maar tegelijkertijd is diezelfde opstanding van Christus de oorzaak van vragen en problemen. Want hoe kan het dat alles maar door lijkt te gaan, alsof er niets veranderd is? (2 Petrus 3:4) Precies daarom blijven de gelovigen roepen tot God, zodat Hij zal *komen* om alles goed te maken, en het kwaad te oordelen. Daarom is de *komst* van de Heer een sleutelthema in het boek.

Apocalyptiek als genre

Als literaire vorm gebruikt de apocalyptiek symbolische taal. Het is een taal die zaken wil oproepen. Het lijkt meer op dichtelijke taal dan op proza. Het doel is niet zozeer het delen van informatie, maar het helpen van de lezer om ook te ervaren wat de ziener heeft ervaren. Daarom worden er veel beelden, kleuren en nummers gebruikt (zie bijlage 1).

Maar het is belangrijk te onderstrepen dat deze symbooltaal wel naar de werkelijkheid verwijst! Het is geen letterlijke werkelijkheid, maar ook geen fictie. Het is wel reëel. De apocalyptische taal wel ons ertoe aanzetten om situaties in de reële wereld te begrijpen, zonder dat we de symboliek letterlijk nemen. Een sprekend voorbeeld is het beest dat opkomt uit de zee (Openbaring 13). We moeten daarbij niet denken dat er ooit ergens uit een zee een dergelijk beest komt klimmen. Wel verwijst het naar de opkomst van beestachtige koninkrijken.

Een boek als de Openbaring doet een beroep op onze verbeelding, omdat het gaat over de diepste ervaringen en hoop van het volk van God. Het doel is om ons toe te rusten om het heden te zien in goddelijk perspectief. Het wil niet *vérhullen*, maar *ónthullen*. Het doel is niet om op een speculatieve manier naar voren te kijken, maar om theologisch begrip aan te reiken. Dit heeft ook alles te maken met het tweede element, de profetie.

b) Element 2: Profetie

Dit is hoe Johannes zelf zijn boek aanduidt in Openbaring 1:3, 22:7,10,18 en 19. Profetie is (in oudtestamentische zin) het getuigen van de grote daden van God in de geschiedenis. Het is niet het voorspellen van de toekomst, in de zin van meedelen wat al definitief en compleet door God is vastgelegd. Het is niet het voorzeggen van de toekomst, en dan vooral over het einde van de wereld. Dat is het dus niet. Maar wat is het wel? Het is wel het voorspellen van de toekomst, in de zin van het tonen van de gevolgen van bepaald handelen in het heden. 'Als het zo doorgaat, dan zal de toekomst er zo en zo uitzien.' Profeteren is het analyseren, het doorvorsen van actueel gedrag (van de wereld én van de kerk) vanuit het perspectief van God, en in zijn Naam. Daarom heeft het een sterk ethische insteek.

De profeten troosten het volk van God dat zich in een crisis bevindt, omdat dat volk het nodig heeft te horen dat God inderdaad God is, en dat Hij aan alle ellende een eind zal maken, al lijkt de werkelijkheid nu soms anders. Tegelijkertijd waarschuwen de profeten datzelfde volk voor het naderende oordeel. Want het kan zijn dat het volk deelneemt aan de slechte praktijken waarvoor het onderdrukkende systeem geoordeeld zal worden. En als Gods volk daar nu nog niet aan deelneemt, kan het wel in de verleiding komen om dat te gaan doen.

En daarom spreekt de profeet zich uit tegen assimilatie. In dat opzicht is het verzetsliteratuur, die (in het geval van de Openbaring) het Romeinse keizerrijk fundamenteel bekritiseert. We zien hier dat het apocalyptische en het profetische element in dit genre elkaar overlappen.

Maar het is belangrijk daar dit aan toe te voegen. De Openbaring, als profetisch geschrift, wordt niet alleen en uitsluitend gekenmerkt door z'n *verzet* tegen iets. Zoals elke Bijbelse profetie wil het de werkelijke aanbidding van de ene ware God bevorderen! Een aanbidding die zich niet alleen uitdrukt in de formele liturgie, maar ook in een trouwe manier van leven, die leeft vanuit het eerste van de Tien Woorden. En daarom roept de Openbaring ons op tot een 'trouw van het eerste gebod', dus tot een betrouwbaar getuigenis en een aanbidding van God in woorden én daden.

c) Element 3: Liturgische brief

De vorm die Johannes gebruikt is die van een brief. Het is een brief aan de zeven gemeenten in Asia. Zij zijn de geadresseerden van zijn apocalyptische profetie. En deze geadresseerden maken deel uit van het verhaal. Het zijn geen toeschouwers. De geschiedenis die Johannes vertelt is geen vermaak. We zijn *hoorders*. We zijn betrokken in het verhaal, en kunnen ons daar niet vanaf maken. Johannes vraagt ons of we zijn manier van kijken naar de wereld delen. En hij vraagt van ons een beslissing. Hij wil met zijn verhaal in ons een verlangen en hoop wekken naar een rechtvaardige, voltooide, goede, nieuwe wereld.

We zijn hoorders. We dienen te kiezen, te handelen. We kunnen niet afwachten tot alles veranderd zal zijn. Geen houding dus van 'stil maar, wacht maar, alles wordt nieuw'. De ethiek, onze manier van leven, heeft een belangrijke rol. Precies daarom is het eerste visioen dat waarin de zeven brieven een plek krijgen. Het oordeel begint bij het huis van God (1 Petrus 4:17). Pas daarna komt de wereld aan de orde. In deze brieven gaat het vooral om berouw en bekering.

3) Historische achtergrond van de Openbaring

We hebben het genre (de literaire vorm) van de Openbaring uitgewerkt als een apocalyptische profetie in de vorm van een brief. Dit was het tweede kenmerk van een verantwoorde leeswijze van een geschrift. Nu gaan we terug naar het eerste kenmerk, en ontdekken we in welke historische situatie het boek geschreven is. Hieraan wordt in veel interpretaties voorbijgegaan, en ook dit zorgt voor moeite om het boek goed te begrijpen. Immers, als we zoeken naar een boodschap voor nu, die analoog is aan de boodschap voor de gelovigen toen, moeten we goed weten wat die boodschap aan hen was.

a) Enige gegevens over plaats, schrijver en tijd

- De plek waar het boek geschreven is, is de Romeinse provincie Asia aan de westkust van het huidige Turkije. Deze provincie was economisch van groot belang voor Rome. Het was één van de rijkste provincies, met veel handel. De Romeinen importeerden uit Asia o.a. hout, graan, fruit en textiel.
- De schrijver is Johannes van Patmos. Er is veel discussie over het auteurschap van Johannes. Vooral over de vraag of hij dezelfde is als de schrijver van het evangelie en de brieven. Uiteindelijk is het niet zo heel belangrijk voor de interpretatie van het boek zoals we het nu voor ons hebben.
- Er is ook wel onduidelijkheid over de tijd waarin het boek geschreven is, maar de sterkste argumenten wijzen erop dat Johannes zijn boek schreef tijdens de regering van keizer Domitianus (81-96 n.Chr).

b) De situatie van de geadresseerden; het motief om te schrijven

Velen wijzen op een situatie van onderdrukking en zelfs vervolging. Maar in de tijd waarover we spreken was dat er nog niet op systematische wijze, op de schaal van het hele Romeinse Rijk. Wel waren er lokale, incidentele gevallen, zoals bijv. in Openbaring 2:13 duidelijk wordt. Ook Johannes zelf (verbannen naar Patmos) is een voorbeeld.

Een belangrijk begrip in dit verband is het Griekse woord 'tlipsis', dat vaak als ellende (NBV) of verdrukking (HSV) wordt vertaald in Openbaring 1:9. Belangrijk is dat dit begrip wijder en algemener is dan 'vervolging'. Daarbij heeft het ook een persoonlijk aspect, en gaat het om de vraag: 'Welk perspectief heb je?' Uiteindelijk sluit het begrip goed aan bij de spanning die we eerder beschreven tussen de werkelijkheid van Jezus als de opgestane Heer, en de moeilijke situaties die je in de wereld om je heen ziet, vooral het feit dat Gods Koninkrijk nog niet volledig is doorgebroken.

Deze 'verdrukking' heeft ook een ethische kant. Het gaat erom stand te houden te midden van een wereld waarin weinig of geen ruimte is voor het nieuwe geloof dat jou voorgoed veranderd heeft. In een context van Grieks en Romeins heidendom was het ontzettend moeilijk om je tot het christelijke geloof te bekeren en Jezus te belijden als Heer. Je moest dan ontzettend veel (belangrijke!) heidense gebruiken laten schieten. Gebruiken die wezenlijk deel uitmaakten van de Griek-Romeinse cultuur. Denk aan:

- Het Griekse (theater) en Romeinse (amfitheater) vermaak.
- Deelname aan de banketten in de heidense tempels, met de orgiën die erop volgden.
- Kun je wel naar zo'n tempel gaan voor commerciële activiteiten (bank, vleesmarkt)?
- En vooral: hoe zit het met de staatsgodsdienst, te weten de keizerverering?

c) Staatsgodsdienst:

De Grieks-Romeinse godsdienst was corporatief, dus iets van een groep en niet van individuen. Het is niet mogelijk om de religie te scheiden van de openbare cultussen in de maatschappij. De religie had een groot sociaal aspect om de eenheid in de samenleving te garanderen. Dit had te maken met de zgn. *pax deorum*, 'vrede van de goden'. Het was zaak om te zorgen dat de goden het volk goedgezind bleven, want anders kon hun woede vreselijke gevolgen hebben. Het draaide dus om het stipt en correct uitvoeren van de rituelen. Op die manier was de cultus dus een soort sociaal cement. Maar vooral was het de garantie dat de goden de stad en het rijk bleven beschermen. Mits natuurlijk de rituelen goed werden uitgevoerd. Het op deze wijze meedoen werd *pietas* (vroomheid, gehoorzaamheid) genoemd. Het was dus het vervullen van je plichten richting de goden, je familie en de overheid. Het tegenovergestelde was *impietas* (goddeloosheid, ongehoorzaamheid). Dat is dus het denken en handelen op een manier die de relaties tussen de keizer, het volk en de goden verstoort. De mensen kwamen in diverse netwerken samen, bijvoorbeeld rond hun werk. Maar dat had ook een religieus belang. De religie werd verbonden met het hele maatschappelijke leven. Een paar voorbeelden hiervan zijn:

- Ieder stad had z'n eigen beschermgod(in). Denk aan Diana in Efeze.
- De openbare vergaderingen werden vergezeld van offers en gebeden.
- Priesters en politici werden op dezelfde wijze gekozen.
- Tempels werden gebouwd, en Spelen werden betaald met publiek geld.
- Religieuze festiviteiten bevatten elementen van sport en spel, banketten, kunst etc.

De offers hadden een grote betekenis in het religieuze en sociale leven. Deze praktijk staat centraal in 1 Korinthe 8-10. Een paar voorbeelden:

- 8:10 – Tijdens banketten gedurende de heidense cultussen werd gegeten wat geofferd was een de afgoden.
- 9:13 – De priesters kregen hun eten van wat geofferd was.
- 10:25 – In de vleeswinkels en op de markt werd verkocht wat aan de afgoden geofferd was.

Het basisprincipe dat ook zichtbaar werd in de offers was 'do ut des', 'ik geef, opdat gij (god) geeft'. Het laat de relatie zien tussen vereerder en godheid.

d) Keizerverering:

De belangrijkste praktijk binnen de staatsgodsdienst was de keizerverering. Het is een voorbeeld van het belang van de verering van *macht* als cultureel symbool binnen het Romeinse Rijk. Deze praktijk is de kern van het conflict tussen het christendom en het heidendom, wat we bijvoorbeeld terugzien in het boek Openbaring, maar ook in 1 Korinthe 8:6 en Filippenzen 2.

De keizerverering had religieuze betekenis, maar nog belangrijker was zijn sociale en politieke functie om de eenheid binnen het Rijk te waarborgen. Het was verbonden met het totale sociale leven van de mensen in het keizerrijk. Dat is de reden waarom een conflict tussen Christus en de keizer (beiden werden *kurios*, Heer genoemd) onvermijdelijk was. De houding van de christenen werd gezien als anti-patriottistisch (de *impietas* die we eerder noemden). Het druiste in tegen de geldende sociale normen, en kon uiteindelijk de goden boos maken, met alles wat dat met zich mee kon brengen.

Door invloeden uit het oosten (de Egyptische farao was goddelijk, een godenzoon) en uit het Griekse rijk (waar helden en koningen tot goden konden worden) bestond er geen duidelijk en vast onderscheid meer tussen goden en mensen.

Culturele symbolen die met de keizerverering verbonden waren, zijn: tempels, offers, feesten, standbeelden en spelen. De keizercultus was het meest bekend, en het meest sterk, in het oostelijk deel van het Rijk. In provincies als Asia bestond een provinciale raad die de opperpriester van de keizercultus als voorzitter had. Diens belangrijkste rol was het verder promoten van de keizerverering door feesten, ceremonies en spelen (denk aan het tweede beest uit Openbaring 13).

e) *Nogmaals: het motief om te schrijven*

Johannes zag een crisis. Maar zijn probleem was dat velen in de kerk die niet zagen. Welke was dat? Het heeft te maken met trouw en met het getuigenis. Rome en Jezus zijn onverenigbaar!

De problemen begonnen in de loop van de eerste eeuw toen er een onderscheid zichtbaar werd tussen joden en christenen. In het begin vormden de christenen een nieuwe stroming *binnen* het Jodendom. Zo zagen ze het zelf, en ook de buitenwacht zag het zo. En omdat het Jodendom door de Romeinen als 'toegestane godsdienst' werd beschouwd, was er ook voor de eerste christenen geen probleem wat de keizerverering betreft. Want de Joden waren daarvan vrijgesteld. En de christenen in het begin dus ook. Maar als de verschillen tussen Joden en christenen zichtbaarder worden (en ook veel niet-Joden in Jezus gaan geloven), verandert de positie van de christenen. De Romeinen hadden een hekel aan nieuwe godsdiensten (o.a. vanwege de *pax deorum* en de eenheid van het Rijk). Maar een godsdienst die belijdenissen zoals die in Filippenzen 2:11 tot de kern van het geloof rekenden, werd door hen argwanend bekeken. En alles spitste zich dus toe op de verering van de keizer.

f) *Het basisverhaal van de Romeinen*

Elke wereldbeschouwing heeft een zichtbare kant (culturele symbolen en praktijken), maar ook een onzichtbare. Dan gaat het om een (vaak impliciet) basisverhaal dat de grond is onder de wereldbeschouwing. Soms is dat verhaal vervat in een heilig boek (zoals de Bijbel), maar dat is lang niet altijd het geval. Het basisverhaal geeft een fundamenteel antwoord op vragen als 'wie zijn we', 'waar zijn we', 'wat is het probleem' en 'wat is de oplossing'.

Voor de Romeinen was de keizer één van de belangrijkste culturele symbolen. Maar hoe verhoudt zich dat tot hun basisverhaal? Het is altijd zo dat er in een cultuur de neiging bestaat om de geschiedenis te vertellen vanuit het perspectief van de winnaar, van de sterkste. Zo werd het heden gerechtvaardigd vanuit het verleden. Altijd is er de zoektocht naar helden, naar beroemde leiders of speciale figuren.

Dat gebeurde ook in Rome. Gedurende eeuwen was Rome bezig geweest om, met succes, het rijk te vergroten. Er was zelfs een gezegde in het Latijn: 'Rome overwint altijd!' En dat gebruikten niet alleen de Romeinen... Ook de overwonnen volken gebruikten het. De basale karaktertrek van Rome was zijn macht, militaire macht wel te verstaan.

Rome was altijd een republiek geweest. Maar met generaal Julius Caesar verandert alles. Hij begint zijn achternaam 'caesar' te gebruiken als koninklijke titel. Hij gebruikt de legioenen om zijn macht in Rome te vestigen. Waarschijnlijk onder invloed van het oosterse denken, had hij er geen problemen mee dat het volk hem als goddelijk zag. Dit veroorzaakte enorme problemen tussen hem en de meer traditionalistische republikeinen. Ze vermoordden hem. Toen begon er een hele nare burgeroorlog. Maar het eindproduct van die lange strijd was een enkele heerser: Octavianus, de geadopteerde zoon van Julius Caesar. Hij begon de bijnaam 'Augustus' te gebruiken, 'verhevene'. Hij verklaarde zijn stiefvader goddelijk, en werd,

logischerwijs, dus zelf een 'zoon van God'. Dus als je in de eerste eeuw in het Romeinse Rijk vroeg wie de Zoon van God was, dan was het politiek correct antwoord: Augustus.

Hij maakte zichzelf ook hogepriester van de staatsgodsdienst. En al die titels en rollen namen zijn opvolgers van hem over.

Een belangrijke rol om dit verhaal door te geven was weggelegd voor de dichters en de geschiedschrijvers, met hun politieke propaganda. Ze vertelden het verhaal van de geschiedenis van Rome als een groot verhaal dat uiteindelijk z'n climax vond in Augustus. Met hem was nu de gouden eeuw begonnen. De geboorte van deze zoon bracht vrede en voorspoed voor de hele wereld. Vergilius zong: 'Nu is de hele wereld vernieuwd! De aarde zal alles wat de mensheid nodig heeft voortbrengen!'

Deze boodschap werd in monumenten en inscripties gekerfd. 'Er is goed nieuws (*evangelie* in het Grieks)! We hebben nu een keizer. Gerechtigheid, vrede en voorspoed voor ons, nu en altijd! De zoon van God is de koning van de wereld geworden!'

Ook de munten werden voor deze propaganda gebruikt. In de dagen van Jezus, toen Tiberius keizer was, hadden de munten de inscriptie: 'Augustus Tiberius Caesar, zoon van de goddelijke Augustus'.

Kortom: de keizercultus was de kern van de staatsgodsdienst van het Romeinse Rijk, met alle propaganda die erbij hoorde. Het was een uiting van een politieke ideologie met deze elementen:

- De goden hebben Rome uitgekozen.
- Rome en de keizers zijn de uitvoerders van het koningschap, de wil, de redding en de aanwezigheid van de goden tussen de mensen.
- Rome toont de zegeningen van de goden (veiligheid, vrede, gerechtigheid) aan hen die Rome gehoorzamen.
- Maar deze vrede wordt gehandhaafd met een praktijk van militarisme, onrecht, geweld en slavernij.
- De keizer verdient eer, aanbidding en trouw en is waardig om titels te dragen als Heer, God, Zoon van God en Redder.
- De keizertijd is de gouden eeuw, de eschatologische tijd, waarin de hoop van de mensen vervuld is en die voor altijd zal blijven bestaan.

g) Conclusie:

Voor de Romeinen veroorzaakten de christenen een politiek probleem, omdat ze weigerden mee te doen in de keizerverering. Hun probleem was een gebrek aan vaderlandsliefde. Hier zien we hoe de drie wereldbeschouwing van die tijd (Grieks-Romeins, Joods en christelijk) tot een botsing leiden. De botsing is er voor de christenen vooral met de Grieks-Romeinse wereldbeschouwing, maar in de achtergrond daarvan staat ook het probleem met de Joden, die hun privileges binnen het Romeinse Rijk niet verliezen wilden. Dus, alhoewel de christelijke wereldbeschouwing zich volledig baseert op de joodse (als de climax van de geschiedenis van Israël), scheidde de wegen zich gedurende de eerste eeuw langzaam maar zeker.

4) De Openbaring als liturgische en als politieke tekst

a) De Openbaring als liturgische (theopoëtische) tekst

Liturgie heeft alles te maken met aanbidding. Het Engelse 'worship' (aanbidding) komt oorspronkelijk van 'worth-ship'. Dat is dus de waardigheid geven aan wie het toekomt, aan wie die verdient.

Alleen God verdient de aanbidding als de Schepper en de Redder. En daarom is de Openbaring een oproep om de ware God te aanbidden, en tegelijkertijd de valse goden te laten vallen. Denk aan wat we eerder schreven over de Openbaring als oproep tot 'gehoorzaamheid van het eerste gebod'. De aanbidding speelt een centrale rol in het boek Openbaring, omdat Johannes heel goed begreep dat aanbidding ook een politieke daad is, zoals we in het vorige deelonderwerp zagen.

In het boek Openbaring vinden we veel liturgische elementen, zoals hymnes en liederen, lofprijzingen en zegeningen.

- Hymnische teksten: 4:8b en 11; 5:9-10, 12 en 13b; 7:12; 11:17-18; 15:3-4.
- Lofprijzingen etc.: 1:5-7; 7:10; 11:15.

Deze teksten maken God en het Lam groot voor wie ze zijn, voor de schepping, voor de redding, voor de heerschappij en de gerechtigheid. Het zijn echo's van Psalm 96-98 die zingen over de komst de Heer als koning, en van zijn koningschap.

Alleen God verdient de eer en de glorie, die andere valse goden en machten van Hem geroofd hebben. Caesar is geen God, wat hij ook beweert. Deze aanbidding kan kracht geven aan het volk van God om trouw te blijven en vol te houden. De Openbaring nodigt ons uit om deel te nemen aan de hemelse eredienst, en nodigt ons tegelijkertijd uit om deel te nemen aan Gods missie op aarde. De aanbidding is dus niet om de wereld te ontvluchten! Integendeel. Binnen de complex structuren van het boek Openbaring kunnen we vijf elementen onderscheiden van deze missie, dit plan van God. Dit is, zouden we kunnen zeggen, de manier waarop Johannes het basisverhaal van de christelijke wereldbeschouwing samenvat. Het zijn vijf verhaallijnen die we in het boek tegenkomen.

- 1) Schepping en herschepping. Het gaat over God de Schepper, die trouw is. Hij heeft het doel om zijn schepping terug te leiden naar haar oorspronkelijke doel: verzoening, harmonie en vreugde.
- 2) Verlossing. Het gaat over de geschiedenis van het Lam. Hij is de trouwe Redder, die leefde, stierf, opstond en regeert. En die zal komen om de missie van God te vervolmaken, en een volk samen te roepen dat deelneemt aan die missie.
- 3) Oordeel. Het is geschiedenis van God en het Lam, die definitief zullen afrekenen met het kwaad in deze wereld, zodat de nieuwe schepping werkelijkheid kan worden.
- 4) Getuigenis. Het gaat over de kerk als pelgrim, de kerk die lijdt. Het is de geschiedenis van een trouw volk van God op aarde, dat zijn plan voor ogen houdt. En volk, verlost door het Lam en van kracht voorzien door de Geest om God en het Lam te verheerlijken en van hen te getuigen. Ondanks het gevaar en de vervolging.
- 5) Overwinning. Het gaat over de triomferende kerk. Het is de geschiedenis van Gods volk die nu al en voor altijd God en het Lam looft, als beloning voor haar trouw, zelfs tot in de dood.

b) De Openbaring als (theo)politieke tekst

We zagen zonet hoe Johannes in zijn boek het basisverhaal van Gods bemoeienis met zijn wereld samenvat. Maar de Bijbel herinnert ons eraan dat er ook steeds andere verhalen worden verteld in de wereld. Deze verhalen willen ook gehoord worden, en vragen onze gehoorzaamheid. Één ervan is het verhaal van de menselijke macht, die zich vaak vermomd als godheid. Dit is belangrijk om het boek Openbaring te begrijpen, omdat het boek zich laat lezen als een kritiek en een parodie op het Romeinse Rijk en haar keizercultus. Het boek bekritiseert het onrechtvaardige karakter van de keizerlijke macht en zijn goddeloze pretenties.

Zonet lazen we ook meer over het basisverhaal van de Romeinse wereldbeschouwing en hoe deze zich vertaalt in zichtbare symbolen en praktijken.

Binnen dit alles wil de Openbaring gelezen worden als een theopolitieke tekst. Het boek pretendeert te weten wie de ware God is, en daagt daarom de politieke theologie van het keizerrijk en zijn ideologie uit. Het boek toont ons God en het Lam als de Soeverein, die werkelijk de aanbedding verdient. En het toont ons ook hoe de ware God zijn macht en soevereiniteit uitoefent. Het is de pacifistische macht van het Lam.

Deze kritiek van het boek Openbaring bestrijkt veel meer dan één historische periode. Het is een kritiek op welke macht dan ook die zich heilig noemt en aanbedding eist. Het boek ontmaskert dus elk type van seculiere (van de 'huidige tijd') machtsuitoefening van een politieke, militaire of economische aard. Het toont ons God en het Lam, die werkelijk de aanbedding, eer en glorie verdienen. Het verkondigt dat er een niet aan de staat verbonden godsdienst bestaat, die een gemeenschap, een volk wil vormen. Het toont een ander visioen van macht, dat aan de gelovigen troost, zekerheid, hoop en waarde wil geven om het Lam te volgen. Het is een profetische, pastorale en visionaire gids om het Lam te volgen en te aanbidden. Het is een boek dat onderwijst om de waarheid van het evangelie in de praktijk te brengen door getuigenis en aanbedding. En zo leiden de theopolitieke en de theopoëtische lezing steeds weer tot elkaar.

c) Conclusie

De Openbaring bekritiseert dus inderdaad de machthebbers en de koninkrijken. Toch is dat niet het ultieme theopolitieke doel. Het punt is namelijk dat de bestemming van de godloze koninkrijken al zeker is. Maar wat nog niet zeker is, is de bestemming van hen die op dit moment nog aan de keizerverering deelnemen. De diepste kritiek van het boek Openbaring is daarom de kritiek op de kerk, vooral wanneer deze deelneemt aan de afgoderij van de keizerverering, of de staatsgodsdienst. Zal de kerk zich bekeren? De basale vraag aan de kerk is: het beest of het Lam?

De Openbaring gaat over Christus, aanbedding, navolging en hoop voor de wereld. Daarom kunnen we het samenvatten en zeggen dat het gaat om 'het volgen van het Lam tot in de nieuwe schepping'. En tegelijk contrasteert het boek dit met een valse godsdienst en een valse gehoorzaamheid. Daarom gaat het ook om aanbedding en getuigenis die zich niet laten leiden door wat in de maatschappij voor gangbaar doorgaat.

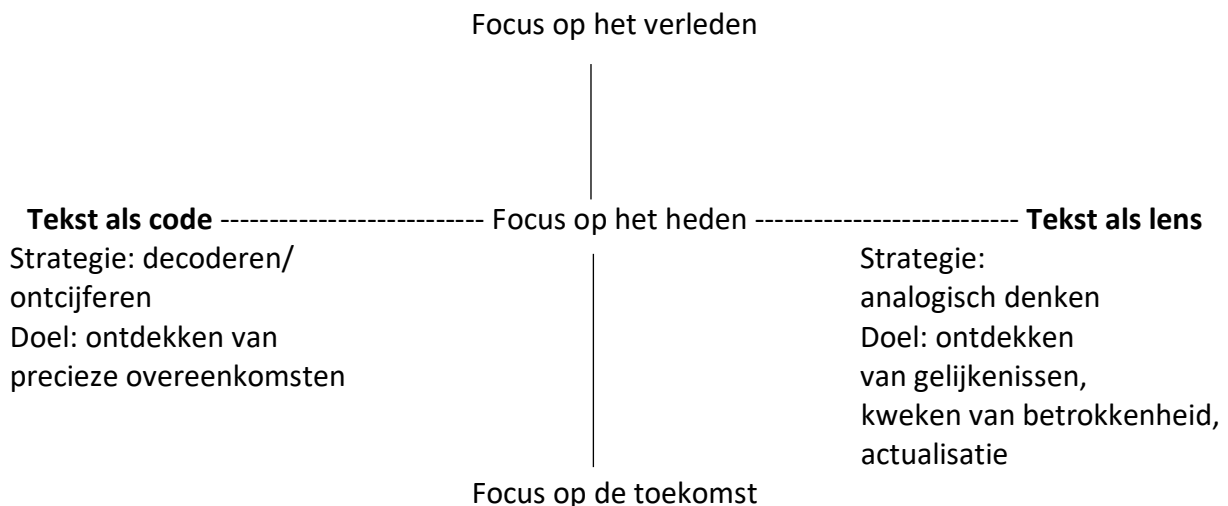
Het is een boodschap voor sectoren in de kerk die zich aan het aanpassen zijn én voor hen die vervolgd worden. Het is een profetisch-pastoraal woord dat de eersten uitdaagt en de tweeden troost. Het is een theopoëtische en theopolitieke tekst die ons een inspirerend visioen geeft van het heiden en van de toekomst van het Rijk van God en het Lam. Het is een harde kritiek van het keizerrijk en de staatsgodsdienst. Het is een uitdagende oproep om het

Lam te volgen in een gemeenschap van trouw verzet, van een liturgisch leven en een missionaire hoop.

5) Benaderingen van het boek Openbaring

a) Benaderingen in soorten

Het boek Openbaring is op heel veel verschillende manieren gelezen en uitgelegd. Het volgende schema is behulpzaam om deze benadering te vergelijken.

De volgende benadering zijn te onderscheiden:

1. Focus op de toekomst:
 - a. Met focus op de geschiedenis van de wereld en de kerk.
 - b. Met focus op de 'laatste dingen'. Deze kan trouwens ook heel politiek zijn ('De antichrist is...')
2. Focus op het verleden, onderzoekend wat het boek toen in de 1^e eeuw betekende.
3. Focus op de boodschap voor het heden. Dat is atemporeel, want het is een boodschap voor alle tijden!
 - a. Theopoëtisch: deze gaat in tegen de methode van het ontcijferen, omdat het genre van het boek Openbaring dat niet tot doel heeft. Wel wordt naar correlatie gezocht.
 - b. Theopolitiek: de Openbaring als document van troost en protest (Alan Boesak, Martin Luther King)
 - c. Profetisch-pastoraal: De Openbaring als document dat de kerk oproept om trouw te zijn in de strijd tussen de machten van het kwaad.

b) Veel gemaakte fouten in de interpretatie, en een poging tot correctie

Fout	Correctie
1. Het niet herkennen van het apocalyptische karakter van de Openbaring, en het niet begrijpen van het karakter en de functie van apocalyptische literatuur.	1. Begrijpen wat de karakteristieken zijn van apocalyptische literatuur (symboliek, poëzie, verbeelding) en hoe dit kan leiden tot troost, vermaning, hoop en waarschuwing.
2. Het niet serieus nemen van de Openbaring als product van en boodschap voor de 1 ^e eeuw.	2. Eerst zoeken naar alle sleutels om de betekenis van het boek te begrijpen voor gelovigen in Asia in de 1 ^e eeuw.
3. Uitgaan van de vervulling in ons heden van apocalyptische visioenen en symbolen. Deze aanname is gebaseerd op de veronderstelling dat profetie en geschiedenis altijd moeten uitlopen op óns heden.	3. De symboliek eerst interpreteren binnen het kader van de 1 ^e eeuw en zoeken naar de rijke symbolische boodschap. Die reikt vervolgens eigentijdse gebeurtenissen aan die analoog hieraan zijn, en niet letterlijk-specifiek of alleen op de toekomst gericht.
4. De Bijbel gebruiken als puzzel, waarbij teksten uit hun verband worden gerukt om toekomstige gebeurtenissen te ontcijferen.	4. Het lezen van de hele Bijbel, ook de Openbaring, op een integrale en gecontextualiseerde manier.
5. Erg bezig zijn met een paar minder belangrijke details in het boek, zoals de identiteit van het beest, het Armageddon of de tijd en de duur van het duizendjarig rijk. En daaraan gekoppeld het gebruik van een bepaald idee over dat duizendjarig rijk als sleutel tot het hele boek.	5. Focussen op de hoofdlijnen in het boek en niet op onbetekenende details. Dat wil zeggen: 1) Focus op de christocentrische lezing. Het gaat om het Lam dat staat als geslacht. 2) Focus op de oproep tot aanbidding en getuigenis. 3) Benadruk vooral de boodschap van hoop.

c) Conclusie: Zeven centrale thema's in de Openbaring, als leeswijzers:

1. De troon: het koningschap van God en het Lam. Goddelijke macht als kruisvormige macht.
2. De werkelijkheid van het Kwaad en van de koninkrijken.
3. De verleiding voor de kerk tot afgodendienst en zedeloosheid.
4. De roeping om trouw te zijn binnen het verbond, en om weerstand te bieden, daarbij geleid door profetisch onderscheidingsvermogen dat de Geest wil geven.
5. Aanbidding als presentatie van een verschillend visioen over God en de werkelijkheid.
6. Betrouwbaar getuigenis: het voorbeeld van Jezus.
7. Het oordeel en de verlossing – Gods nieuwe wereld.

Bijlage 1: Symbolische kleuren en nummers in de Openbaring

Kleur/ Nummer	Symbolische betekenis	Voorbeelden
Wit	Overwinning, opstanding, puurheid/reinheid, hemel/goddelijkheid	haar van de Mensenzoon (1:14); kleding van de gehoorzamen, martelaren, oudsten (3:4-5,18;6:11;7:9,13-14;19:14) paard van oordeel (6:2); paarden van Christus en zijn legers (19:11,14); troon van God (20:11)
Rood	Bloed, gewelddadige macht	paard van oordeel (6:4); borstplaten (9:17); draak (12:3)
Scharlaken-rood	Decadentie, keizerrijk en keizerlijk kwaad	beest (17:3); kleding van de grote hoer/stad=Babylon (17:3-4;18:16); stoffen (18:12)
Zwart	Dood, ramp	paard van oordeel (6:5); zon (6:12)
Vaalgeel	Dood	paard van oordeel (6:8)
Goud	Onvergankelijke rijkdom, schoonheid, koningschap; actuele of valse goddelijkheid	Lampenstandaarden (1:12,20; 2:1); band om Mensenzoon en engelen (1:13;15:6); gave van Christus aan kerk (3:18); kronen (4:4;9:7;14:14); schalen (5:8;8:3;15:7); hemels altaar (9:13); afgoden (9:20); juwelen van de grote hoer (17:4;18:16); meetstok (21:15); Nieuwe Jeruzalem (21:18,21)
⅓, ½	Een beperkte tijdsduur	stilte (8:1); verwoesting (8:7-12;9:15,18;12:4)
3	Een verschillende groep Goddelijkheid of valse goddelijkheid	engelen (8:13), plagen (9:18), delen van de stad (16:19) die is, was en komt (1:4); drievuldige bron van genade (1:4-5); draak en 2 beesten (12-13); onreine geesten (16:13)
3½	Beperkte tijd (helft van de volheid – 7)	3½ = 42 maanden = 1260 dagen, de tijd voor: vertrappen van stad en getuigen (11:2-3); dagen tussen dood en opstanding getuigen (11:9,11); jaren van verblijf vrouw in woestijn (12:6,14); jaren van godslastering beest (13:5)
4	Universaliteit, vooral binnen de schepping	dieren in hemel (4:6-8;5:6,8,14;6:1,6-7;7:11;14:3;15:7;19:4); paarden (6:1-8); engelen, hoeken van de aarde en winden (7:1-2;9:15;20:8)
6	Imperfectie, valse goddelijkheid (net geen volheid – 7)	getal van het beest = 666 (13:18)
7	Volheid, perfectie	geesten van God (3:1;4:5;5:6); sterren in hand Mensenzoon = engelen van de

		gemeenten (1:16;2:1;3:1); lampenstandaarden (1:4,11-12,20;2:1); zegels, engelen en trompetten, schalen van oordeel (5:1,5;6:1;8:2,6;15:1,6-8;16:1;17:1;21:9); horens en ogen Lam (5:6); donderslagen (10-3:4); koppen en diademene draak (12:3); koppen beest (13:1;17:3,7); koppen = bergen,koningen (17:9)
12 (en veelvoud) 12 en 144	(Volheid van) Gods volk, Gods uitgekozen stammen en/of apostelen, Gods aanwezigheid; kosmische volheid	12: sterren kroon vrouw (12:1); poorten van parels, engelen, inscripties stammen, fundamenten en namen apostelen in Nieuw Jeruzalem (21:12,14,21); fruit aan levensboom (22:2) 24: tronen en oudsten (4:4,10;5:8;11:16;19:4) 144: 144.000 verzegelden (7:14); gehoorzamen (14:1,3)
1000 (en veelvoud)	Groot nummer, ook om ander symbolische nummers te versterken	hemelse engelen (5:11); 144.000 verzegelden (7:4), met 12.000 van elk van de 12 stammen (7:5-8); 7.000 gedoden in aardbeving (11:13); 144.000 gehoorzamen (14:1,3); draak voor 1000 jaar gebonden terwijl Christus regeert met gehoorzamen (20:2-7)